

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ПОЛИТОЛОГИЯ“

АВТОРЕФЕРАТ

НА
ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД
на тема:

ОРГАНИЗАЦИОННО РАЗВИТИЕ
И ВЪТРЕШНОПАРТИЙНА ДЕМОКРАЦИЯ
В ОСНОВНИТЕ ПОЛИТИЧЕСКИ ПАРТИИ В БЪЛГАРИЯ
ОТ 1989 - 2014 ГОДИНА

Докторанг:
Момчил Неков

Научен консултант:
проф. Георги Карасимеонов

София
март 2019 година

Съдържание на автореферата:

Характеристика на дисертационния труд

Структура и основни моменти в първа, втора и трета глава

Заклучение

Съдържание на дисертацията

Приносни моменти

Публикации по темата на дисертационния труд

Характеристика на дисертационния труд

Актуалност и значимост

Модерните демокрации са немислими без политическите партии. Без тях не може да се формира ефективна политика във високоразвитите общества. Поради своето универсално присъствие в представителната демокрация, партиите се оказват определящите организации в политиката, които легитимират действията на държавата, особено, когато са на власт. В тази връзка, темата за организационната структура и развитието на вътрешнопартийната демокрация на политическите партии в България значим и представлява интерес за изследване от политологична гледан точка. Темата е особено актуална след демократичните промени и актуалността се обуславя и от факта, че след 1989 г. и специално след приемането на новата конституция през 1991 г. ролята на политическите партии в обществено-икономическия живот на страната става все по-значима и действена. В България има малко изследвания по въпроса за вътрешнопартийната демокрация, а същевременно в последните години този въпрос ангажира вниманието на все повече учени по света. Заедно с това един постоянен въпрос, който е релевантен към българската политическа действителност, предвид наказателните вотове и общественото усещане е: Доколко са демократични българските партии?

Разработването на въпроса за вътрешнопартийната демокрация и връзката ѝ с организационното развитие има своята актуалност и тук.

Обект на изследването са осем от основните политически партии, участващи в парламентарния живот на България след 1989 г. анализирани през първа и втора партийни системи. Обектът на изследване е разгледан през специфичен фокус. Това изследване се стреми да разработи, изясни и приложи понятията ‘вътрешнопартийна демокрация’ и ‘организационна структура’, без да е изследване по история на политологията. В този смисъл изследвания обект (политическите партии в България) е основа, към която се изследва подбрания предмет, който е организационното развитие и вътрешнопартийната демокрация.

Ограничения

Изследваният период включва 8 цикъла на парламентарни избори за обикновено народно събрание и 1 за Велико Народно събрание в страната и обхваща времето от 1990 г. до 2014 г., т.е. е повече от четвърт век. Проучването на съществуващите по тези теми анализи показва, че те обхващат или отделни партии, или съвкупност от няколко партии, които в различни исторически моменти са обосновавали своята значимост поради по-голямото си или по-скромното си участие на политическата сцена.

Предмет на изследване в настоящия труд е вътрешнопартийната демокрация и организационното развитие на политическите партии в страната. Изследват се организационните модели на политическите партии и присъщите им организационни структури, осигуряващи функционирането на вътрешнопартийната демокрация и тенденциите на нейното развитие.

Два компонента са включени в изследването, единият е на равнище организационна структура, а другият – вътрешнопартийна демокрация. Организационната структура, разгледана като вътрешнопартийна демокрация бива тълкувана като организационно развитие. Двата компонента не бива да се разглеждат като абсолютно независими един от друг, но е необходимо те са се проучат и поотделно, като това е отразено в концепцията и структурата на дисертацията и обособяването на отделните глави.

Хипотезата е, че съществува определено оптимално съотношение между организационната структура и развитието на вътрешнопартийната демокрация на политическите партии, което позволява, от една страна, запазване на единството на съответната партия, а от друга – осигуряване на благоприятни условия за развитието на нейните партийни структури като при това се съхранява управляемостта на процесите и се обезпечават виталността на партията.

В дисертацията се прави **допускането** е, че съотношението между организационната структура и развитието на вътрешнопартийната демокрация на политическите партии може да бъде измерено, като на базата на получения при това количествено измерване коефициент биха могли да се правят определени изводи и евентуално прогнози. Приносен момент се търси по отношение на разработването на този метод. Подобен метод е правен с оглед на други два компонента, важни за вътрешнопартийната демокрация: вземането на решения и правата на членовете. Оригиналното решение тук е да се постави фокуса върху организационната структура.

Целта на настоящата разработка е да се проучи съотношение между партийната организационна структура и развитието на вътрешнопартийната демокрация на политическите партии в България след 1990 г., като се създаде методика и се използват надежден изследователски инструмент за количествено измерване на това съотношение.

С оглед постигане на целта на настоящата разработка се прави изследване на основните политически партии в България след 1989 г. през призмата на две проблемни области, а именно: първо, организационната структура в политическите партии у нас и второ, развитието на вътрешнопартийната демокрация в тези партии. Съществуващите по тези теми анализи обхващат или отделни партии, или съвкупност от няколко партии, които в различни исторически моменти са обосновавали своята значимост поради по-голямото си или по-скромното си участие на политическата сцена.

За постигането на тази цел разработката търси решение на няколко **задачи**.

Задачи в общотеоретичен план:

- Да се представи теоретичен обзор, като се обнови съществуващо вече знание в областта на политология и в частност на теоретичното знание за политическите партии, партийните структури, партийните организации с оглед на въпроса за вътрешнопартийната демокрация.
- Да се актуализират някои понятия, свързани с партийната организация и организационните модели като знание от науката политология.

Задачи в методически и практико-приложен план:

- Да се изгради методика за анализ, която включва както качествени методи, така и методите на анализа и синтеза, сравнителния анализ;
- Да се реализира изследване, в което се съчетават статистически, математически и социологически методи;
- Да се изведат явления, свързани с вътрешнопартийната демокрация в България за период от 25 години и да се направя някои прогнози.
- Да се установят тенденции и процеси, свързани с вътрешнопартийната демокрация и с организационната структура, като това се отнася до изследвания период и не се претендира за всеобхватност в проучването.

Методика

В процеса на разработване на темата е използван комплекс от общи и специфични методи на научното изследване присъщи за теоретичното и емпиричното изследване. Приложение са намерили математически, статистически и социологически методи, като е разработена формула за измерване на вътрешнопартийната демокрация. Методите на изследване (метод за качествено изследване – дълбочинното интервю, както и количествени методи: статистически, математически и социологически) са представени в четвърта глава по-детайлно, като е предпочетен този подход, за да може компактно да се представят методите и след това изследванията и резултатите от тях и да се направи анализ, да се достигне до изводи и обобщения.

Постигнато в на настоящия труд се изразява в това, че резултатите, представени в него, ще допринесат да се разшири обхвата на анализа на компонента ‘вътрешнопартийна демокрация’ до всички основни партии от

„политическото ветрило“, разгърнало се в България през последните 25 години. Разработката на развитието на организационната структура и вътрешнопартийната демокрация са разгледани като процеси, протичащи в отделните политически партии. За постигане на целта съм разгледал дейността на партиите като съвкупност от взаимно свързани процеси. Защото на практика политическите организации се управляват вертикално, като са структурирани в йерархия от функционални звена. От съществено значение са и огромното количество направени интервюта с български политически лидери (достъп до които, макар и трудно и след продължително време успях да осигуря), конкретно по въпроса за вътрешнопартийната демокрация и организационната структура. Те следват като съдържателно приложение в дисертацията, а в самата дисертация съм се придържал към подходящата академична форма, с цел да се осигури правилна научна постановка на проблема.

Фокус и специфика на изследването:

Заглавието на дисертацията е основано в два термина: „организационно развитие“ и „вътрешнопартийна демокрация“. В рамките на една партия организационното развитие е понятие, което включва в себе си множество аспекти и в този смисъл вътрешнопартийната демокрация е един от тези аспекти. Тоест е един от видовете на този род. Но когато изследваме вътрешнопартийната демокрация по отношение на аспектите, с които тя се проявява в една партия, то тогава организационното развитие е един от тези аспекти. Друг аспект са правата на членовете, друг вземането на решения. Тоест организационното развитие е един от аспектите или един видовете на вътрешнопартийната демокрация. Това е вътрешнопартийната демокрация разгледана от гледна точка на вътрешната организация на една партия. Вътрешната организация на една партия включва както правата на членовете, вземането на решения, правата на председателя и лидера, така и всички останали критерии с които бива мерена вътрешнопартийната демокрация. Тези критерии са част от структурата и разкриват нивото на нейната демократичност. Ето защо изследването на вътрешнопартийната демокрация в тази дисертация е обвързано с изследването на вътрешнопартийната структура. Организационното развитие и организационната структура са паралелни термини в

това изследване и тяхното корелиране е показано в главата „Методологическа рамка и дизайн на изследването“. Това е специфичен фокус и той е посочен като принос в настоящия труд. Разглеждането на тези два елемента заедно създават специфична смислова линия, която се разбира като организационно развитие. Основните причини са най-малко три:

– Най-напред, както изследването ще покаже, вътрешнопартийната демокрация, на този етап от развитието на политическите партии, е продуктивна основно когато говорим за вътрешните процеси в партията, а не за външния резултат. Относно вътрешните процеси в партията, т.е. относно вътрешното развитие (което се оказва органична база за разбирането на понятието „вътрешнопартийна демокрация“) вътрешнопартийната демокрация е средство за решаване на вътрешнопартийни конфликти; средство за създаване на идентичност с оглед на нейните членове (и намаляване на отлива на партийни членове); и не на последно място средство за устойчиво развитие, което позволява по-дълговременен живот на партиите. Обратната констатация също е вярна. Партии с по-дълговременен живот притежават по-развити механизми за прилагане на вътрешнопартийна демокрация.

Организационната структура би могла да се нарече поглед към организационното развитие, видяно в неговата статика. Изследването на един толкова широк и многопластов процес като организационното развитие, който същевременно е изключително важен за всяка партия, не може да се представя едновременно. Смятаме, че по-продуктивно е да се представя в отделни перспективи, като се отчита тяхната приватност. Така тук организационната структура е избрана като един такъв ракурс. Обект на изследване, с оглед на организационната структура, са станали от една страна уставите на партиите, като един от най-важните и идейно определящи критерии, с които, макар и статично и в определена историческа и количествена отсечка, се цели да се дадат достатъчно ясни маркери, които да генерират надежден смисъл при изследването на организационното развитие – в случая видяно през призмата на вътрешнопартийната организация.

По този начин терминът „организационно развитие“ обединява „организационната структура“ и „вътрешнопартийната демокрация“. И паралелно:

изследването на нивото на вътрешнопартийна демокрация представлява обединяване на основните критерии за вътрешнопартийна демокрация около организационната структура, за да се разкрие нивото на организационно развитие с оглед на ВПД. В темата на дисертацията организационното развитие е изследвано през фокуса на вътрешнопартийната демокрация, а вътрешнопартийната демокрация, като принос, е разгледана през организационната структура на партиите – т.е. през анализ на самото понятие, през анализ на уставите на партиите и в допълнение чрез амплификация и полагане в българския политически контекст, посредством голямото количество интервюта, които успях да събера от водещите лидери в българския политически живот. Мненията на тези лидери, добавени в приложенията служат за доказателствен материал към теоретическото поставяне на темата. Те показват също така, че изследването стои успешно в контекста на възгледите на българските политици. Резултатите от изследването и събраният верифициращ емпиричен материал могат да служат както за последващи теоретически разработки, така и за конкретни практически съвети към организационното развитие на партиите в България.

Дизайнът на изследване предполага също така и едно особено функциониране на термина ‘организационно развитие’.

А) От една страна настоящото изследване се поставя *в контекста на изследванията*, извършени по темата за вътрешнопартийната демокрация от български и чуждестранни автори. Така терминът ‘организационна структура’ е добавен като шести критерий към посочените от Георги Карасимеонов и Милен Любенов пет критерия за изследване на вътрешнопартийната демокрация (Права на партийните членове; Правомощия на местните партийни организации; Права на Председателят/Лидерът; Отношения партия – парламентарна група; Хоризонтални структури). Видяно в тази перспектива, ‘организационната структура’ трябва да отрази стадия, до който е достигнало организационното развитие на партията и позволява да се изследват взаимовръзките между отделните структурни звена в нея и да се направи извод не само за степента на централизация на организационната структура, но и за степента на автономност на по-ниските спрямо по-високите нива в партийната йерархия. По този начин ‘организационна структура’ е своего-рода

критерий, който се опитва да улови – статично и обозримо - динамичната величина, която е ‘организационното развитие’, за да може да произведе изводи относно степента или стадия на вътрешнопартийна демокрация. Той е шести критерий, добавен към вече утвърдените пет и е авторски принос на тази дисертация, положена в контекста на направените изследвания. Същевременно изследването на уставите на партиите е подходящ обект именно за подобно статично виждане на организационното развитие, през критерия за организационна структура.

Б) От друга страна изследването на ‘организационната структура’ в перспективата на избрания фокус на тази дисертация се явява не само един измежду шестте критерия, чрез който се установява нивото на развитие на организационна структура и прилагане на вътрешнопартийна демокрация, а се оказва *главен критерий и фокус*. Той става опорната точка, в която се разглежда организационното развитие. Причините са две. От една страна терминът ‘организационно развитие’ бива улавян и разглеждан през призмата на връзката между ‘вътрешнопартийна демокрация’ и ‘организационна структура’. Тоест организационната структура е статичният фокус, в който бива видяно понятието ‘организационно развитие’ и анализирано понятието за ‘вътрешнопартийната демокрация’. Това е специфичната авторска перспектива на изследването. Шестият критерий ‘организационна структура’ се превръща не в един измежду много критерии, а в специфичен фокус, който сменя другите, съдържайки ги в себе си и създава оптиката на изследване. Така смятаме, че изследването е по-добре фокусирано. То се подрежда към утвърдените в науката изследвания, но дава свой специфичен прочит и свой резултат. Втората причина е, че както е показано в теоретичната глава, в съвременните научни публикации, посветени на въпроса за вътрешнопартийната демокрация, ясно се посочва, че към настоящия момент позитивното разглеждане на понятието ‘вътрешнопартийна демокрация’ касае практики и стратегии, засягащи вътрешнопартийната структура, а не толкова общото организационно развитие и съвсем не външните действия на партията (успехът ѝ на избори и взаимоотношението с други политически агенти). В този смисъл ‘организационната структура’ е в контекста на съвременните изследвания

най-референтното поле за изследването на вътрешнопартийната демокрация. Избирането на подобен фокус изглежда естествено и перспективно и същевременно е подходящо за изследването на уставите, като подбран обект.

По този начин няма противоречие между това, че организационната структура е едновременно шести критерий за анализ на вътрешнопартийната демокрация (положен в контекста на утвърдените изследвания) и същевременно главен критерий или фокус в дискурса на тази дисертация, който носи името „организационно развитие”.

СЪДЪРЖАНИЕ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

ПЪРВА ГЛАВА

ПОЛИТИЧЕСКИ ПАРТИИ: ТЕОРЕТИЧЕН ОБЗОР И ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

Първа глава има за цел да създаде теоретическа рамка в чиято светлина да се разгледат и дефинират понятията вътрешнопартийна демокрация и организационна структура в перспективата на класическите и съвременните изследвания. При изследването на тези понятия, фокусът попада върху разглеждането на теория за политическите партии с цел да се установи спецификата на изследваните термини.

1. Теория за политическите партии

Първите оценки на авторите към ролята на партиите в политическия живот са предимно негативни и отношението към тях е като към дисфункционален компонент в държавата. Този подход към партиите е детерминиран в разсъжденията на Бейкън. Необходимостта от дефиниране на партиите като политически агенти препраща към едно от най-разпространените и използвани определения, това на Едмънд Бърк: „Партията е група от хора, обединени в името на осъществяване на националния интерес чрез техните общи усилия върху основата на определен принцип, който те приемат“. че с тези постулати Бърк задава основните принципи, на които се основава парламентарната демокрация: *партиите представляват национални интереси и трябва да се стремят към управлението на техните политически общества, и че те възпяват и изразяват конкурентни концепции за общото благо, които съществуват в*

съперничество една с друга. Този принцип е в основата на идеята за вътрешнопартийна демокрация, чиято обосновка се търси в общото понятие за демокрация.

След това се описва промяната през деветнадесети век се в еволюцията на политическите отношения, утвърждаването на принципите на либералната демокрация, развитието на парламентаризма и диференциацията на гражданското общество и политизирането на нови слоеве от населението и появата на първите „истински партии“.

Привеждат се възгледи на Роберт фон Мол, Блунчи, Розенкранц, Даалдер, Дал. Разгледан е моделът на Стайн Рокан за развитието на масовата демокрация от гледна точка на четири прага, които мобилизиращите се или мобилизираните групи трябва да преминат, за да се интегрират напълно в една политическа система: легитимация, включване, представителство, изпълнителна власт.

Въвеждат се идеите на Мойсей Острогорски и Роберт Михелс за еволюцията на партиите от гледна точка на организационната им структура и на отношенията маси – лидери. Централно място те отделят и на новоформиращите се структури за обслужване на партийната дейност, на партийния апарат. Следователно в техните трудове се прави своеобразен рентгенов разрез на партията като организационна структура.

1.1 Понятие за политически партии. Съвременни концепции в перспективата на въпроса за вътрешнопартийна демокрация

Въпросът за трансформациите на партиите е въпрос и пред прилагането на вътрешнопартийната демокрация ето защо се прави обзор на основни идеи за трансформация на политическите партии при автори, които пряко се занимават с въпроса за вътрешнопартийната демокрация. Представят се идеите на Катц, че през последните десетилетия ставаме свидетели на появата на нов модел на партията, а именно т. нар. картелен тип или партия на картела, в която се превръщат някои от коалиционните партии. Пипа Норис засяга въпроса за партиите и прави извода, че от партийните организации се очаква да изпълняват редица функции, сред които и такива, които се отнасят и до гражданите, и до обществото, а именно мобилизиране, издигане на лидери, формиране и формулиране на

политики, тоест политическите партии играят централна роля в представителната демокрация. Кейт Уегопст и Майкъл Бернар посочват пресечни точки между влиянието на политическите институции, икономическото представяне, историята на развитието на партийната система и структурата на социалното разделение при институционализирането на партийната система.

Изследването на партиите очертава и основните термини в изследването на понятието вътрешнопартийна демокрация, като чрез привеждането на отделни мнения постепенно се върви към частта, в която трябва да се изясни дефиницията на понятието за вътрешнопартийна демокрация.

По-надолу в тази глава се разглежда се идеята на Никол Балейе за различни модели на партийна организация, като се очертава тенденция да се третира т. нар. Стрихариата. Връзката вътрешнопартийна демокрация, партийна дисциплина и лоялност провокират изследователския интерес на някои автори, сред които Уди Андевег и Жак Томасен смятат, че при проучването на партийното единство и неговите детерминанти е от особена важност да се търсят релации и пресечни точки, паралелни и фактори, като достигат до извода, че партийното единство се корелира с термини като „партийна дисциплина“ и „партийна сплотеност“

Представени са насоките на изследване на значително число съвременни автори (Уилям Шонфелд, Робер Мишел, Хугл, Маркс и Уилсън т.н.), които разглеждат понятието вътрешнопартийна организация, избират именно този подход: да се анализира понятието за политическа партия, а както гласи лайт мотива в дефинирането на вътрешнопартийната демокрация, основана на идеята на Дюверже и формулирана от Съзън Скароу: концепцията за вътрешнопартийната демокрация, а именно че тя се появява заедно с консолидацията на масовите партии и че централните действащи лица на представителната демокрация, а именно партиите, трябва в своята вътрешна система да са демократични.

1.2. Дефиниране на понятието „вътрешнопартийна демокрация“ в перспективата на съвременните изследвания за политическите партии.

Целта на тази част е да даде, от една страна, общо описание на концепцията за вътрешнопартийна демокрация в перспективата на най-цитираните автори и източници в последните години..

Дефинирането на понятието „вътрешнопартийна демокрация“ става: като се посочи общата идея – за такава най-често се цитира максимата на Дюверже: „централните действащи лица на представителната демокрация, а именно партиите, трябва в своята вътрешна система да са демократични“. А после видово различие на понятието най-често се извежда чрез даването на критерии за вътрешнопартийна демокрация, които да определят нивата на *включването* и *участието* на партийни членове в процеса на обсъждане и вземане на решения. Различните автори дават различни критерии, които са обединени около два принципа, а именно се опитват да разкрият и посочат именно нивата на 'участие' и 'включване'. В настоящата дисертация за емпиричното изследване са използвани критериите дадените при Карасимеонов: права на партийните членове; правомощия на местните партийни организации; председателят/лидерът; отношения партия – парламентарна група; хоризонтални структури) към които е добавен критерия 'вътрешнопартийна организация'.

В тази глава освен да се посочи общо смисъла на идеята, да се посочат видовите характеристики или критерии, в които се разглежда понятието, следва да посочи и определен тип критики към вътрешнопартийна демокрация, за да се потърси позитивния път, което определя актуалността и значимостта на темата на това изследване.

Вътрешнопартийна демокрация като понятие започва да се осмисля и да придобива значение по отношение на правата на партийните членове в представителната демокрация. Така например в дефиницията на Венецианска комисия за вътрешнопартийна демокрация се посочва, че вътрешнопартийната демокрация се проявява във вътрешнопартийни процедури, които засилват включването и участието на партийни членове в процеса на обсъждане и вземане на решения, разширявайки това участие към ключови дейности на партийното управление. Като такива са посочени: избор на партиен лидер, избиране на кандидати, определяне на политическите позиции на партията. Вътрешнопартийна демокрация позволява да се изпълняват очакванията на гражданите, че те ефективно определят кой ще бъде избран на публична длъжност. Като по този начин се повишава и доверието на хората към политическите партии.

Автори като Крос и Кетц, Сюзън Скароу, Пол Д. Уеб, Томас Погунтке, Бенджамин фон дем Берге определят за ключови елементи при анализ на вътрешнопартийна демокрация: ролята на включването или права на членовете в партията във вземането на решения, т.е. отговор на въпроса: „Как да се разшири кръга на вземане на партийни решения?“. В изключващите партии решенията за селекция на кандидатите, за избирането на лидер и решенията за политическите послания се извършва от малко количество политически дейатели, партийната. В контраст на това, във включващите партии, голям брой партийни членове вземат решения, които определят централните въпроси на партията.

1.2.1. Недостатъци или критики към понятието „вътрешнопартийна демокрация“

Най-общо критиките към прилагането на вътрешнопартийна демокрация се фокусират в това, че твърде много вътрешно партийно демократизиране може да размива силата на вътрешното ръководство на партията и затруднява партията да спазва изборителните си обещания. Освен това създаването на вътрешнодемократични процедури могат да дадат възможности за партийни разделения и кризи, които биха могли да навредят на стабилността на партията, както и на общата демократична стабилност. Така също включващите методи за подбор на кандидати за подбор на кандидати могат в някои случаи да увеличат силата на малките елити.

Основните критики към вътрешнопартийната демокрация са в това, че тя може да предизвика вътрешнопартийни конфликти, да отслаби вътрешнопартийната организация и да намали значението на лидерите така, че една партия като краен резултат да не може да се представи добре на изборите.

1.2.2. 'Вътрешнопартиен конфликт' и 'Вътрешнопартийна демокрация'

По този начин понятието 'вътрешнопартиен конфликт' може да се разгледа в паралел с 'вътрешнопартийна демокрация' и ще се забележи, че голяма част от критиките срещу вътрешнопартийна демокрация представляват опасения за пораждаването на вътрешнопартиен конфликт.

Хиршман обръща внимание на това, че вътрешнопартийния конфликт следва най-вече от два критерия: а) съперничеството между елитите в партията

и/или съперничеството между поддържащите тези елити членове. б) напускането на членове на партията и отливът на симпатизанти.

Фердинанд Мюлер-Ромел и Никол Болейър разграничават два модела на разрешаване на вътрешнопартиен конфликт: йерархичен и нейерархичен и две процедури, които ги структурират: контролирани от елита и неконтролирани от елита. Йерархичният модел за решаване на конфликт съдържа опасността за екстернализация, или изнасяне на конфликта извън партията и неговата неконтролируема експлозия и за това са необходими вътрешнопартийни санкции, които да спират подобно изнасяне. Същевременно нейерархичният модел съдържа възможност за: превенции на конфликта (чрез консултации), помиряване на конфликта (чрез извършване на промени) или управление на конфликта (чрез интеграция).

1.2.3. Вътрешнопартийната демокрация като път за решаване на партийни конфликти и като средство за устойчиво развитие на партията

Опасенията, че една партия ще се представи зле на изборите, т.е. че ще има лош 'външен' резултат следват от неувереност за самата ѝ вътрешна организация. Ако въпросът се постави за вътрешния процес и вътрешната комуникация и се извърши задълбочена работа, то може да се очаква устойчиво развитие на партията.

Вътрешнопартийна демокрация е и вид стимул за членовете. Ако техните възможности да участват във вземането на решения се разшири, с това: а) ще се намали отлива на партийни членове; б) ще се създаде по силна идентичностна партийните членове с партията, тъй като участието им във вземането на решения ще ги разграничи от това да са просто симпатизанти.

Предположението че възприемането на вътрешнопартийна демокрация е идеал за политическите партии сами по себе си (от максимата на Дюверже) се основава на предпоставката, че нарастването на вътрешнопартийната демокрация води до повече ефективност на партията и последващ изборен успех, от една страна, и засилване на демократичната култура в широкото общество от друга. Важно е обаче, както се каза, дали акцентът е върху поставен върху процеса (свързан с вътрешната организация) или ориентирани към резултатите (свързани с ефективността на партията). Поставянето на акцента върху резултата е още

проблематичен, докато разглеждането на вътрешнопартийната демокрация в рамките на организационната структура е конструктивен подход, който дава и пътища за решаване на конфликти Джош Майо посочва, че

- а.) Колкото по-институционализирани партийни структури има една партия, толкова по-високи са равнищата на вътрешнопартийната демокрация.
- б.) Колкото по-приобщаващ и по-активен е процесът на формулиране на политиката, толкова по-високи са равнищата вътрешнопартийна демокрация.
- в.) Колкото по-институционализирани и действителни, а не формални са процесите на участие на членовете, толкова по-високи са нива на вътрешнопартийна демокрация.
- г.) Колкото по-малко централизиран и по-приобщаващ е изборът за лидерство, толкова по-високи са равнищата на вътрешнопартийна демокрация.

1.2.4. Модели за изследване на вътрешнопартийната демокрация в страните от Централна и Източна Европа в периода 1989-2014г.

В тази глава биват разгледани две от малкото на брой изследвания на вътрешнопартийната демокрация в страните от Централна и Източна Европа, които са направени от водещите изследователи на вътрешнопартийната демокрация: Бенджамин фон дем Берге, Питър Оберт, Томас Погунтке и Диана Тайпей. Двете изследвания са посветени на развитието на организационната структура на партиите от ЦИЕ, видяно в перспективата на въпроса за ВПД и в този смисъл представляват важна отправна точка за настоящото изследване. Двете изследвания се различават по своя подход. В първото от тях Бенджамин фон дем Берге и Питър Оберт изследват ВПД в страните от ЦИЕ като изхождат от външни фактори, които оказват влияние на организационното развитие на партиите и се опитват да измерят нивата на ВПД в зависимост от тези външни фактори.

Другото изследване отново е на Бенджамин фон дем Берге и Питър Оберт в съавторство с Томас Погунтке и Диана Тайпей. Това изследване разглежда ВПД в Румъния, Словакия и Унгария в интересувания ни период и разглежда организационното развитие чрез анализа на вътрешни фактори. То изхожда също така от анализа на уставите на партиите. И също така използва „организационната структура“ като понятие, което обобщава и бива обяснявано чрез останалите

критерии за ВПД. В настоящата дисертация се постъпва по сходен начин с известна разлика и специфика, която е обяснена в главата „Методическа рамка и дизайн на изследването“. Двете изследвания са важни също така, защото в тях се показва как бива създаден и приложен количествен метод, както се прави и в тази дисертация.

В първата статия фон дем Берге и Оберт създават количествен модел, който измерва нивото на ВПД в държавите от ЦИЕ като го поставят в зависимост от няколко външни критерия, пробирайки теорията за жизнения цикъл и историческото развитие на Роберт Хармел:

1. Възраст на партията (колкото по-дълготрайна е една партия след 1989, толкова е по-висока ВПД);
2. Нововъзникналост на партията (колкото е по-нова една партия, толкова по-високи нива на ВПД, заради регулацията ѝ от възприетите модели на европейска демокрация)
3. Членство на страната в ЕС по присъединителни етапи (Присъединяването към ЕС води до повишаване на ВПД).
4. Ниво на демокрация (колкото е по-демократична една страна, според Polity IV4 индекс, толкова е по-високо нивото на ВПД).
5. Развитие на закони за партиите и правила за ВПД. (Колкото по-голямо развитие, толкова по-високи нива на ВПД).
6. Загуба на избори. (Води до повишаване на ВПД)
7. Смяна на лидера. (Води до повишаване на ВПД)
8. Идеологическа дистанция (колкото една партия е по-крайна в оста „ляво-дясно-център“, толкова е по-малко нивото на ВПД).

Авторите стигат до заключението че трябва да се отхвърлят хипотези 2, 4 и 8, а за 5 резултатите са противоречиви.

Фон дем Берге и Оберт предприемат и друго изследване, което и като обект и като схематика на работа е подобно на изследването в тази дисертация. Те посочват, че всяка схема за изчисляване на ВПД трябва да започне с обосновка на теоретичните съображения, които водят до подхода за изчисление. И отново се тръгва от понятията „включване“ и „децентрализация“, които са централните критерии, дефинирани още при Скероу. Тук обаче подходът е друг. Те използват за

обект на изследване партийните устави, а като маркери за изследване на ВПД и за анализ на „включването“ и „децентрализацията“ те избират три главни критерия: права на членовете, организационна структура и вземането на решения. Под тях те разполагат други групи критерии, с които се формира математическия модел. Акцентът в тази статия обаче е върху правата на членовете.

В статията не е добре обяснено защо „Права на членовете“, „Организационна структура“ и „Вземане на решения“ са изведени като главни критерии за ВПД, а „Правата на лидера“ например или „Права на партийния конгрес“ т.н. са поставени като вторични категории и са включени вътре в рамките на „организационната структура“. Това е авторски подход, който избира свой фокус на интерпретация за определяне значимостта на тези главни критерии за разкриването на „включването“ и „децентрализацията“ (маркери за наличието на ВПД). Фон дем Берге посочва, че за неговото изследване са от значение „инструментите, които включват равнопоставено и открито участие на всички членове“ и това служи за подредбата на неговите критерии. Фокусът следователно е върху критерия „права на членовете“. Така „правата на лидера“ (който също е член) отиват чак като второстепенен критерий подчинен на „организационна структура“. Организационната структура се вижда на фон дем Берге първостепенен критерий, който включва, като подчинени, правата на всички възможни йерархии или тук линията на интерпретация би вървяла така: „права на членовете“ - „права на членовете, организирани в йерархии“ - „вземане на решения“.

В настоящата дисертация подходът е друг. Аз съм избрал по-малко на брой критерии, от една страна, следвайки Карасимеонов и поставяйки се в контекста на изследователската традиция в България, а от друга страна, защото по-малкият брой критерии струва ми се създават по-опростен и по-ясен модел. Те са разделени на две групи: такива критерии, които съдържателно описват „включването“ и „децентрализацията“ с оглед прилагането на права, (каквито са: Права на партийните членове; Правомощия на местните партийни организации; Права на Председателя/Лидера) и формални критерии, които измерват структурата, в която се прилагат „включването“ и „децентрализацията“ (каквито са: Отношения партия – парламентарна група; Хоризонтални структури). Към критериите на

Карасимеонов, аз съм добавил „организационната структура“, който критерий (като формален критерий) обединява всички вътрешнопартийни релации. От друга страна „организационната структура“ може да се интерпретира чрез налагането на всички 6 критерия за ВПД. Така „организационната структура“ бива разгледана като „организационно развитие“. Ако фон дем Берге измерва нивото на ВПД с фокус върху правата на членовете, тук ние разглеждаме нивото на ВПД с фокус върху организационното развитие (организационната структура). Извън измерването на ВПД, „организационната структура“ изразява чисто формално вътрешнопартийните релации на организация. Едва чрез измерването на ВПД започваме да говорим за „организационната структура“ като за „организационно развитие с оглед на ВПД“. Ако трябва да се направи аналогия с изследването на фон дем Берге, то той разглежда различни *критерии за права на членовете* [а) общи, б) йерархично представени; в) права с оглед на прилагането] и изследването на количеството на ВПД при него може да се нарече „развитие на правата на членовете с оглед на ВПД“.

Фокусът върху правата на членовете и поставянето на правата на лидера на партията като вторична категория биха могли да поставят много въпроси, изведени от ядрото на опасения към ВПД, а именно че прекаленото прилагане на демократични процедури води да отслабват структурите на партията. Също така това не е единствения легитимен подход. Ако поставим фокус върху „лидера“ за да се измери нивото на вътрешнопартийната демокрация, както постъпва Анализ на Капелини, то анализа ще се фокусира върху моделите за избор на лидерство, а всички други критерии ще бъдат реорганизирани около този фокус.

Фон дем Берге и Погундке представят още един модел за изследване на ВПД, който се основава на три теоретично извлечени компонента „Вземане на решения за партийната програма“; Вземане на решения (лично); организационна структура. Тук акцентът е върху вземането на решения, а организационната структура отново остава извън фокуса на разработка. Тя е тема на настоящата дисертация.

1. 3. Партийната организация

Представят се генерални изводи на Острогорски, които представят партията като организационна структура и се обсъжда връзката им с вътрешнопартийната демокрация.

- Политическите партии се превръщат в изборни машини, като по този начин изоставят ролята си на фактори за политическо образование на народа. Тази роля е заменена от политическата агитация, чиито цели са изцяло подчинени на електоралната победа;
- В името на запазване на единството на партията се потиска всеки опит за независима политическа позиция и мисъл, за да не се наруши това единство. С това се стига до ограничаване на автономията на индивида и се стимулира формализмът;
- Политическите партии със своята специфична организация са фактор за създаването на нов тип партийни работници и политически професионалисти с отрицателен ефект върху политическите нрави. Партийната организация има за цел да „овладе масите“, а не да им осигури по-голяма независимост. Следователно този процес довежда до „управление чрез партийната машина, вместо до отговорно управление чрез човешки индивиди“

Представя се друго основно изследване на партийната организация- ова на Роберт Михелс „Политическите партии.“ Оценката на Михелс за еволюцията на политическите партии (и в частност на ГСДП) може да се резюмира в следното: съвременната демокрация е немислима без организация; масите се нуждаят от ръководство; в партийните организации се формира ограничен кръг професионални ръководители; Апатията на масите и тяхната нужда от ръководство подхранва естествения ламтеж за власт на ръководителите и самозатварянето им в собствените им интереси; Чрез партийната организация партиите добиват възможност да господстват над масите и да осъществяват собствената си власт; организационният механизъм на политическите партии естествено ражда бюрократични и олигархични тенденции в партиите.

Представят се вижданията на Макс Вебер, който разглежда партиите чрез един чисто социологически подход в търсене на обяснение за тяхната същност. Според него те са „доброволни съюзи, стремящи се към политическата власт в държавата“. За Вебер, за разлика от Михелс, в бюрократизирането на партиите няма нищо притеснително, тъй като за него бюрокрацията представлява форма на рационална организация и политиката е просто поредната професия.

Нов етап в изследването на политическите партии дава фундаменталният труд на . Той смята, че партиите особено през 19. век възникват по два пътя – вътрешноинституционално и външноинституционално. Първоначално възникват парламентарните фракции, които постепенно еволюират в партии. Този процес е следствие от разширяването на изборителното право и увеличаването на електората. „Излизайки“ от парламента, фракциите формират свои организационни структури – изборни комитети, които да им осигурят връзка с изборителите и да увеличат тяхното влияние и популярност сред гражданите.

Изброяват се концепции на още съвременни автори (Йенс Райдгрен, Пипа Норис, Никол Балейе т.н.) по отношение на еволюцията на партийната организация, които се занимават и с въпроса за вътрешнопартийната демокрация.

1. 4. Етапи на възникване и утвърждаване на политическите партии

Най-общо процесът на възникване и установяване на политическите партии преминава през четири основни етапа:

Първият етап се характеризира с възникването на предпартийни образувания, наподобяващи фракционни, нетрайни политически сдружения

Вторият етап е свързан с излизането на партиите извън парламента и главно с формирането на ембрионалната организационна структура, обхващаща първите групи на електората и симпатизантите.

Третият етап е свързан с утвърждаването и консолидацията на партиите като политическа организация, заемаща специфично място и играеща специфична роля в политическия процес. Този етап се отличава с идейното профилиране на партиите

и създаването на относително цялостна програма за техните по-далечни и близки политически цели.

Четвъртият етап е свързан с институционализацията на партиите и превръщането им в субекти на законодателни и конституционни разпоредби, с което демократичната държава ги легитимира като съставен компонент на държавния ред.

1. 5. Политическите партии в демокрациите от Централна и Източна Европа

Основният въпрос, е дали всъщност партиите от новите европейски демокрации повтарят еволюционните стъпки, присъщи на западните политически организации? Той намира различни и нееднозначни отговори.

На първо място, политическите партии от новите демокрации изиграват основна роля за консолидацията на демокрацията. На второ място може да се констатира, че партиите в Централна и Източна Европа са продукт от своя страна на уникален демократизационен процес, без аналог до този момент. Липсата на ясно отличими социални интереси, които да се трансформират в политическо представителство, в следствие на насилствената хомогенност, наложена от комунистическите режими, на практика случва партиите при „действителна липса на истинско гражданско общество”. На трето място може да се изведе факта, че партиите, появили се в страните от Централна и Източна Европа, са отчасти възстановени „исторически партии“ - организации съществували преди съветската окупация и налагането на марионетните комунистически режими. Но в повечето случаи се наблюдава бум на учредяването на партии като спонтанна реакция на възврънатите политически права и свободи. Честите появи на нови партии като резултат от вътрешнопартийни конфликти в изграждащите се партийни системи в Централна и Източна Европа определено не се посрещат положително от гражданите. Подмяната на вот чрез преструктуриране на парламентарната система, т.е. в следствие на взаимоотношенията между партиите в парламента, се превръща

в честа практика, което допринася за нарастващите съмнения относно политическата легитимност на партиите.

Ако сме склонни да приемем тази констатация за партиите в Източна Европа, че те не представляват идейното разнообразие на едно гражданско общество, а са по-скоро институционализирани организирани структури, които търсят разграничение една от друга, без да представляват фактически съответното идейно разнообразие в обществото и даже причиняват апатия и отрицание от страна на избирателите, то трябва да си дадем сметка, че развитието на вътрешнопартийна демокрация е ако не решение, то един от пътищата за справяне с този проблем.

Разглеждането на вътрешната организация на една партия заедно с идеята за вътрешнопартийна демокрация е един напълно естествен процес. Както беше посочено, повечето автори разглеждат вътрешнопартийната демокрация като позитивен процес вътре в рамките на партията, т.е. в рамките на вътрешната организация, а избягват да изследват нейната позитивна сила по отношение на резултата или външната дейност на партията. Вътрешната организация е по отношение на вътрешнопартийната демокрация не само допълнителен, а основен критерий за разбиране на нейната позитивна сила.

ВТОРА ГЛАВА

ОСНОВНИ ПОЛИТИЧЕСКИ ПАРТИИ В БЪЛГАРИЯ

1. Партийни фамилии

С понятието „партийни фамилии” се обозначават основните политически партии, които са се легитимирали сравнително трайно в демократичните държави и на базата на общественото си влияние участват активно в политическия процес.

Съществуват различни подходи в изследването на партийните фамилии. Класическото изследване на Рокан основава категоризацията си на партиите на четири „критични разцепления”, които са резултат от националната и индустриалната революция: доминирана срещу господстващата култура; църкви срещу правителство, първична срещу вторична икономика; и работници срещу работодатели или собственици. Меър и Кес (чиято статия е основополагаща) посочват, че тези подразделения могат да бъдат разработени за идентифициране на 10 различни партийни фамилии: либерали, консерватори, работнически партии, аграрни партии, регионални партии, християнски партии, комунистически партии, фашистки партии, протестни партии и екологични движения. И също, че тези четири разделяния може да се използват, за да се идентифицират останалите групи партийни фамилии: буржоазни партии, центристски партии, популистки партии, християндемократи, антиклерикални партии и т.н., отбелязвайки, че разцепването между първичната и вторичната икономика все още не успява да генерират изрично градска (противоположна на аграрната) алтернатива.

В емпиричните сравнителни изследвания почти единодушно се приема, че съществуват десет основни партийни фамилии: 1/ комунисти 2/ нови леви 3/ социалдемократи (социалисти) 4/ зелени 5/аграрни(земеделски) 6/ либерални 7/ християндемократически 8/ консервативни 9/ радикалноресни 10/ регионални1 Схемата тръгва от ляво на дясно. Подобна схема се застъпва и в настоящото изследване.

Разглеждането на партийните фамилии не е константно. Изключително интересен е анализът на Антъни Гидънс, който успява да покаже

трансформацията, и в много отношения промяната на местата, която се случва между партиите в ляво дясно и център в следствие на глобализацията, хиперкомуникацията и налагането на капитализма.

За целите на тази дисертация е по-важно не разглеждането на конверсиите между ляво и дясно, а това което Гидънс казва като посока за развитие на 'диалогичната демокрация', а именно: От една страна демокрацията е средство за представителство на интереси. От друга страна тя е път за формиране на публично пространство, в което проблемите могат да бъдат решавани чрез диалог, а не третирано чрез власт. Така поставен въпроса той е съществен на проблема с прилагането на вътрешнопартийната демокрация и особено в контекста на разглеждане на организационното развитие и на организационната структура. Защото, ако заедно с Гидънс, поставим въпроса за трансформациите между ляво, център, дясно и видим във фокус несигурността, която налагат съвременните процеси на глобализация и хиперкомуникация, то ще се открие като съществено за устойчивостта на всяка партия прилагането на подобни вътрешно партийни механизми за демократизиране на демокрацията.

Партийните фамилии, във всички изброени модуси (и трансформации) имат своето въздействие в България. Изградени са и функционират стройни системи от либерални, консервативни, социалдемократически, християндемократически, крайно леви, крайно десни, зелени и т.н. партии. Всяка от тях има своя политическа ориентация. Повечето от политическите партии в България се самоопределят към дадена партийна фамилия. От изследваните осем партии (БСП, ДПС, НДСВ, СДС, ГЕРБ, Атака, ВМРО, ДСБ) четири са записали в своя устав принадлежността си към някоя от тях, а другите не третират този въпрос в уставите си, въпреки, че две от тях са пълноправни членове на Европейската народна партия (християндемократи).

БСП се определя като лява народна партия, част от европейската и световната левица, член на Социалистическия интернационал и на Партията на европейските социалисти. ДПС е либерално – демократична партия, член на Европейската либерално демократична и реформистка партия и на Либералния интернационал. НДСВ е либерална партия – част от семейството на европейските

либерали, демократи и реформатори, която приема програмните документи на Либералния интернационал. СДС е народна партия и членува в Европейската народна партия.

ДСБ и ГЕРБ са пълноправни членове на Европейската народна партия (християндемократи), без да са определили това в уставите си.

ПП „Атака” си поставя в устава за основна цел възстановяване на националното достойнство на българите и международния престиж на страната, без да е определила себе си като националистическа партия, принадлежаща към определена партийна фамилия. По подобен начин и ВМРО посочва в устава си, че изповядва идеите на националната демокрация, без да се самоопределя като националистическа.

Макар моделът ляво-дясно да е по-усложнен, с оглед на поставянето на ясно поле за обсъждането на понятията вътрешнопартийна демокрация и организационна структура, може да се представи следната схема, която сумира и мненията на повечето автори за основни партийни фамилии, именно:

Краткото представяне на основните партийни фамилии се съчетава с мнения на политически лидери от референтните български партии, които мнения съм обработил и събрал под формата на интервюта, поместени в приложенията.

Последователно се представя основната смислова характеристика на социалистическите (социалдемократическите), християндемократическите, либералните, консервативните, зелените, крайно левите и крайно десните партии без да се търси по подробно изследване на техните идеологии, като целта е да се изгради смислова основа, за да разположат изследваните партии.

Предмет на това изследване осемте основни политически партии в България, които по своята принадлежност към партийните фамилии, се обособяват по следния начин – една социалистическа партия (БСП), две либерални партии (НДСВ и ДПС), три християндемократически и/или консервативни партии (СДС, ДСБ, ГЕРБ) и две, определящи себе си като националистически/патриотични (ВМРО и

Атака). Тези партии имат тенденции към преразпределение, претърпяват вътрешно развитие, но с оглед на разглеждането на техните устави, което е база за разглеждане и на организационната структура и на вътрешнопартийната демокрация, можем да ги отнесем към споменатите политически фамилии.

2. Законодателна регулация на политическите партии

Организацията на една партия е сферата, в която е възможно или не е възможно да се развие вътрешнопартийна демокрация. Същевременно уставите на политическите партии са източникът на ясна информация за условията за това.

В българската политическа система след 1989 г. са действали три закона за политическите партии – приети съответно през 1990, 2001 и 2005 г.

Формите на законодателна регулация на дейността на политическите партии се свеждат до три групи:

1. Кодифицирани конституции. Много европейски демократични държави са включили в своите кодифицирани конституции разпоредби, отнасящи се до политическите партии – например в конституциите на Испания, Италия, Франция и Гърция се подчертава правото на сдружаване в политически партии **като** във френската конституция се подчертава правото на свободна дейност на партиите.

2. Избирателни закони или закони за финансирането на партиите. В повечето страни регулацията се извършва със закони, отнасящи се до партиите по повод тяхното участие в избори или във връзка с финансирането на дейността им.

3. Закони за партиите.

В представеното изследване се съпоставя законодателната регулация на политическите партии в България и Германия. Изборът не е случаен – от една страна, предмет на разглеждане в научния труд са основните политически партии в България, а от друга – германският закон за политическите партии е един от най-обстойните закони, третиращи тази материя.

Представя се сравнителна характеристика и в заключение се посочват някои изводи:

Държавите, които са приели специални закони, регламентиращи дейността на политическите партии са преживели крах на демократичните си системи. И именно в процеса на възстановяване на демократичните си структури,

парламентите им приеха закони за партиите, които от една страна гарантират свободата на гражданите да се сдружават в политически партии с цел участие в демократичните процеси, а от друга – гарантират, че политическите партии ще изпълняват своите функции съгласно целите и принципите на модерната демокрация.

На следващо място, законите за партиите се опитват да установят институционалната им роля в парламентарните демокрации в рамките на основни правила и процедури, общи за всички партии. Чрез превръщането на политическите партии в обект на правно регламентиране, законодателството признава официално институционалното значение на партиите при функционирането на парламентарните демокрации. Това официално признание е от особено значение за новопоявилите се демокрации, където демократичните норми все още не са дълбоко залегнали в преобладаващата политическа култура. В този смисъл, друга основна задача е да се намери подходящия баланс между гарантиране съществуването на демократичната система на държавно управление от една страна, а от друга – да не се предоставят извънредни правомощия на държавата за намеса в развитието на партиите, особено на тези, които не са на власт (т.е. – на опозиционните партии). Решаването на тази задача е особено деликатно за тези политически системи, които допускат държавно финансиране на политическите партии, за някои от които то е преобладаващо.

3. Конструирание на партийната система в България след 1989 г.

Тази част проследява еволюцията на българската партийна система след 1989 г. Тъй като по своя замисъл настоящата дисертация представлява не изследване в областта на история на политологията, а е изследване на теоретичен проблем, а именно отношението между вътрешнопартийна демокрация и организационна структура; то ние няма да се стремим да правим обзор на изследванията в областта, търсейки изграждането на историческа картина. Същевременно изследването на връзката на това отношение се поставя в полето на развитието на политическите партии в България след 1989 г. като качественият анализ (чрез проведените интервюта с политически лидери) и количествения анализ, по създадената методология се поставят като перспектива именно върху

този обект, то, необходимо е да се създаде едно смислово поле, върху което да бъде разгърнат анализът.

Според застъпваното мнение от проф. Карасимеонов, към което аз се придържам, в страната могат да бъдат отличени два типа партийна система, всяка отличаваща се със своя собствена системност: „Първа партийна система“ и „Втора партийна система“.

Първата партийна система е тази на двата полюса „комунизъм – антикомунизъм”, представлявана от БКП/БСП и СДС до 2001 г. Това е времето на „огледалния“ конфликтен дискурс и противопоставяне на всяка цена. Прилагайки типологията на Сартори, първата посткомунистическа система в България може да бъде характеризирана с враждебни отношения, липсваща коалиционна култура и слаба организационна подготовка на политическите актьори, с изключение на наследника на комунистическата партия БСП и до някъде влизащите на различни етапи в състава на СДС/ОДС БЗНС (преди разцеплението си) и дяснонационалистическата организация ВМРО с лидер Каракачанов.

Втората или новата партийна система, тази след 2001 г., се отличава с наченки на широка коалиционна култура, особено след 2005 г., и с динамичен възход на нови за българския политически живот идеологически доктрини — социалдемократията и либерализма, разбран като центристка политика. Двата процеса са тясно обвързани и взаимнопреплитащи се, като променливите, оказващи влияние върху тях, могат да бъдат идентифицирани в лицето на активната национална политика за членство в Европейския съюз и НАТО.

Началото на новия тип междупартийни отношения, които могат да се приемат респективно за белег за нов тип партийна система в България, слагат изборите от 2001 г. и съставянето на коалиционния кабинет на НДСВ и ДПС. Втората партийна система, която за разлика от първата, не се доминира от двуполусни конфронтационни отношения, се характеризира с многополюсно разпределение на властовия ресурс и значително по-слаба идеологическа конфронтация.

4. Основни политически партии в България

Последните 24 години в българската политическа система са белязани от осем електорални цикъла. Осем пъти са провеждани парламентарни избори, в резултат на които 37 пъти участващи в тях партии и коалиции са намирили място в българския парламент. Общо 17 партии и коалиции в един или няколко моменти от своето развитие са били парламентарно представени. Всички те ли попадат обаче в графата „реални партии“? Един от най-популярните подходи за подобна оценка е този, въведен през 1951 г. от Морис Дюверже и по-късно модифициран и обогатен от Джовани Сартори.

Сартори извежда и формулира правилата, валидни в многопартийно политическо пространство, според които една партия може да бъде претеглена и класифицирана съгласно изискванията на „числовия критерий“.

Правило 1. „Една малка партия може да бъде „броена“ като ирелевантна всеки път, когато тя остане продължително време ненужна, в смисъл, че не е включена в някакво реално коалиционно мнозинство. Като пример от съвременния български политически процес в потвърждение на двойствената природа на този феномен, констатиран от Сартори, може да бъде посочена партия Атака. До изборите през 2013 г. тя беше представена в два последователни парламента, но попадеше в „черните списъци“ на другите парламентарни партии. Не такова е нейното положение след изборите през 2013 г.

Правило 2. „Една партия се счита за релевантна винаги, когато нейното съществуване или появяване оказва влияние върху тактиката на партийната конкуренция и особено, когато тя променя посоката на конкуренцията, налагайки превключване от центростремителна към центробежна конкуренция, било то вляво, вдясно или в двете посоки на „правителствено ориентираните партии“.

Основните изводи, до които достигаме, ни показват как броят на релевантните партии, т.е. тези участващи пряко или биващи в позиция да влияят директно или индиректно върху сформирането на кабинетите, нараства с времето и развитието на партийната система. Започвайки от две - БСП и СДС, той достига до пет с включването във властовите взаимоотношения на НДСВ, ДПС и ГЕРБ.

Можем да твърдим, че на практика броят им е дори осем с Атака, ВМРО и ДСБ, ако разширим малко границите на допустимост.

Представеното наблюдение на развитието на политическите партии в България е основано от една страна на изследване на фактите около развитието на политическите партии (в съгласуваност с изследванията на проф. Карасимеонов), а от друга страна е обосновано чрез модела на Сартори. Неговата цел е да се и изгради смислово поле, което да служи за обект на изследване. Изследването на точно тези осем партии в България с оглед на разбирането на понятията ‘вътрешнопартийна демокрация’ и ‘организационна структура’ едва ли може да се сметне за ирелевантно, независимо дали те просто са ‘избрани за обект’ или ‘обосновани като обект’, тъй като това са основните партии, които заемат централно място в българския политически живот.

ГЛАВА III

ВЪТРЕШНОПАРТИЙНА ДЕМОКРАЦИЯ

В ОСНОВНИТЕ ПОЛИТИЧЕСКИ ПАРТИИ В БЪЛГАРИЯ

1. Вътрешнопартийна демокрация – теоретични аспекти

В първа глава вътрешнопартийната демокрация е разгледана с оглед на нейните теоретични аспекти. Потърси се дефиниция на понятието и се направи обосновка и конкорданс с водещите интерпретации. Тук предстои да се работи конкретно с това понятие и да се изведе съдържателна посока на изследване на връзката между вътрешнопартийната демокрация и организационната структура.

Вътрешнопартийната демокрация е процес в развитие и в този смисъл няма идеална ситуация или пример, които да бъдат използвани като модел за прилагането ѝ. В тази връзка няма изграден универсален научен инструментариум, който да обясни въздействието на вътрешнопартийната демокрация върху организационните модели на политическите партии.

Функционирането на вътрешнопартийната демокрация е вторичен елемент на партийната структура, тъй като съвременната политическа партия функционира на базата на определен брой минимум от звена и механизми, разположени на вертикално и хоризонтално ниво. Организационната структура влияе (допуска или не допуска) на степента на вътрешнопартийна демокрация. На вертикално равнище политическите партии се стремят да изграждат постоянни структури, които да отговорят на административното делене на страната (общини, области и пр.) или държавната структура (федерална или унитарна) на база на йерархичното подчинение от центъра до най-низшето звено. Това са партийните организации по местоживееене и те са най-типичните за повечето демократични партии.

Наред с вертикалните, партиите изграждат и определен кръг от хоризонтални структури. На това равнище се откроява едно голямо разнообразие, породено от различните традиции, опит, големина и значение на партията, както и от нейните финансови възможности. Хоризонталните организации са по принцип помощни форми за привличане на поддръжници и мобилизиране на социалната база на партията.

Функционирането на вътрешнопартийната демокрация се изразява преди всичко в правата и задълженията на членовете и партийните структури при определяне на партийната политика и избора на партийните ръководства. От тази гледна точка вътрешнопартийната демокрация отразява определен баланс между демократичност и централизация, между свобода на действие на партийните членове и спазване на известна суб-ординация. Нарушаването на баланса по посока на „неограничената демократичност“ може да отвори поле за трайни вътрешни борби и конфликти, които да парализират дадена партия.

Установяването на правила чрез уставните положения (устави, правилници) говорят за традициите в различните политически партии и са индикатор на полиархичните или олигархичните тенденции в тях. Ето защо в тази дисертация сме отделили специално място на тяхното изследване.

2. Критерии за изследване на вътрешнопартийната демокрация

За да измерим степента на развитие на вътрешнопартийната демокрация в изследваните осем партии, ще използваме шест критерия.

Георги Карасимеонов и Милен Любенов предлагат методология от 5 критерия за изследване на степента на вътрешнопартийната демокрация в политическите партии, които са от основно значение:

- Права на партийните членове;
- Правомощия на местните партийни организации;
- Права на Председателят (Лидерът);
- Отношения партия – парламентарна група;
- Хоризонтални структури;

Към тези 5 критерия за по-пълно изследване на основните политически партии в България след 1989 година, ще изследвам още един шести критерий, който ще внесе допълнителна яснота по изследването на поставената задача за степента на концентрацията на власт и централизация вътре в партиите, и който критерий, както се каза в теоретичната първа глава, е от изключителна важност – както за позитивното изследване на вътрешнопартийната демокрация, така и за нейното практическо прилагане: Организационна структура.

Организационната структура, от една страна, отразява стадия, до който е достигнало организационното развитие на партията, а от друга страна, позволява да се изследват взаимовръзките между отделните структурни звена в нея и да се направи извод не само за степента на централизация на организационната структура, но и за степента на автономност на по-ниските спрямо по-високите нива в партийната йерархия. Сравнителният анализ по критерий как уставите регламентират тези компоненти на вътрешнопартийна демокрация, ни дава възможност да се запознаем с формалната страна на отношението между полиархичните и олигархични тенденции в осемте партии.

От критерия организационна структура, който обединява в себе си другите, могат да се направят няколко важни извода. На първо място, изследвайки правомощията на централните органи, ще стигнем до заключение за степента на концентрацията на партийна власт у тях. На следващо място – като анализираме правомощията на органите на междинните партийни звена в йерархията в съвкупност с тези на централните органи, можем да изведем степента на централизация на партийната структура. И не на последно място – в съвкупност с правомощията на местните партийни организации, може да се направи заключение за степента на тяхната автономност от висшестоящите партийни органи. Организационната структура представлява пресечната точка между двата процеса, предмет на настоящото изследване – от една страна тя отразява степента на развитие на вътрешнопартийната демокрация в политическите партии, а от друга – етапът, до който е достигнало тяхното организационно развитие.

3. Методическа рамка и дизайн на изследването

Изследването предполага с оглед постигане на целта и задачите, използване както на качествени, така и на количествени методи, като се съчетават математически, статистически и социологически методи.

Създаването на количествен модел и формула за изчисляване на коефициента на ВПД е от една страна подход, който съответства на другите научни изследвания в областта. Количествения модел обаче е също така подходящ за самия дизайн на изследването, доколкото то взема 6 критерия за изследването

на ВПД и ги тълкува с оглед на двете базови понятия - „включване“ и „децентрализацията“, които са основните маркери за наличие на ВПД.

В методологически план, в последващата практическа част, която е с централно значение за представената дисертация, се извършват две неща:

1. От една страна поставям своето изследване в рамките на утвърдените изследвания на ВПД – в национален (Cf. Карасимеонов) и в световен мащаб (Cf. von dem Berge et alii), като разглеждам „организационната структура“ като допълнителен критерий, към представените при Карасимеонов, и постъпвам аналогично с изследването на фон дем Берге. Следвайки фон дем Берге 'организационната структура' е понятие, което включва като средство за обяснение останалите критерии за наличие на ВПД. Този модел на фон дем Берге е съдържателно и таблично представен в първа част на дисертацията в главата „Модели за изследване на вътрешнопартийната демокрация в страните от Централна и Източна Европа в периода 1989-2014г“

2. От друга страна се създава специфичен авторски модел: Обект на изследване са уставите на избраните партии, по аналогия с подхода на фон дем Берге. Понятието „организационната структура“ получава тълкувание в два смисъла: а) като *формално понятие*, което изразява развитието на структурите на една партия на национално и местно ниво и е тълкувано като индикатор за децентрализация. Така 'организационната структура' е добавен критерий към критериите за изследване на ВПД при Карасимеонов. б) От друга страна понятието „организационната структура“ се тълкува в *съдържателен смисъл* като ниво на развитие на една партия с оглед на прилагането в нея на принципите на вътрешнопартийна демокрация. Така „организационната структура“ може да се нарече „организационно развитие“ разгледано в контекста на идеята за вътрешнопартийна демокрация, както е заявено заглавието на тази дисертация.

Организационното развитие (кроспойнтът на организационна структура и вътрешнопартийна демокрация) се изследва в разработен количествен модел, който включва представените при Карасимеонов 5 критерия и добавеният към тях критерий „организационната структура“ (използван във формален смисъл).

Има съществена разлика в съдържателната и формалната употреба на понятието 'организационна структура'. От представените при Карасимеонов 5 критерия за изследване на ВПД: 3 са съдържателни, а 2 са формални. Правата на партийните членове; Правомощията на местните организации; Ролята на председателя или лидера са 3 съдържателни критерия, които разкриват „*включването*“ (което се отнася до обхвата на кръга на вземащите решения: колкото е по-широк кръгът на членовете, които вземат решения, толкова е по-голямо нивото на включване и е по-голямо нивото на ВПД) и „*децентрализацията*“ (която се отнася до степента на автономия, така че регионалните партийни единици да се ползват при вземането на решения от степента, в която те са в състояние да повлияят на решенията на партията на национално ниво). Наричам ги 'съдържателни', защото те разкриват вземането на решения. При математическия модел те са заявени с по-висока степен на значимост и им е поставен коефициент $\times 2$.

Другите два критерия: „развитие на хоризонталните структури“ и „отношенията на партия-парламентарна група“ са формални критерии, които разкриват по форма еволюцията на структурата на партиите, които са формален индекс за наличие на централизация или децентрализация (и отгук на ВПД), но в съдържателен план не разкриват прилагането на автономията във вземането на решения. За това те получават индекс $\times 1$ при изчисляване на математическия модел. Към тях добавям критерият 'организационна структура', който допълва и обхваща другите два – хоризонталните структури и отношението партия-парламентарна група - на формално организационно ниво.

Всички тези критерии, взети заедно, служат за установяване на степента на ВПД.

Тази степен на ВПД ние измерваме чрез *анализ на уставите* и развитието им в Първа и Втора партийна система в България. Ето защо може да се каже, че ВПД бива измервана с оглед на организационната структура. Този момент следва да бъде пояснен.

Понятието 'организационно развитие' на една партия с оглед на идеята за ВПД може да бъде изследвано в различни ракурси. Винаги се тръгва от идеята за

„включване“ и „децентрализация“ като базови маркери за наличието на ВПД, но те биват поставени в някакъв конкретен план на тълкуване. Така например, както беше показано в първа глава, Фон дем Берге и Оберт тълкуват „организационното развитие“ на една партия в контекста на ВПД през хипотезите за т.нар жизнен цикъл и еволюционни трансформации. В този смисъл те използват външни фактори при анализа на организационното развитие на партиите в държавите от ЦИЕ. От смяната на комунизма, навлизането на демокрацията и стремежа за присъединяване на държавите от ЦИЕ към ЕС се прави модел за анализ на развитието на ВПД в партиите от ЦИЕ след 1989г. Това обаче е напълно различна от нашата постановка. Казано обобщено това е анализ на влиянието на външни фактори за прилагането на ВПД в организационното развитие на партиите от ЦИЕ. В настоящата дисертация моделът е друг. Ние изцяло се стремим да анализираме вътрешните фактори. Да установим нивата на прилагането на ВПД в организационното развитие на партиите в България 1989-2014г с оглед на информацията, налична в уставите на партиите и в допълнение чрез интервюта с лидерите на тези партии. Това означава че на фокус е „организационната структура“ на партиите, разкрита в уставите, в която бива тълкувано доколко е развита ВПД. Организационното развитие бива разбирано като изследване на наличието на ВПД в организационната структура. Това наличие, както беше казано, се разкрива чрез интерпретацията на 6 критерия (3 съдържателни и 3 формални) които разкриват по формален и съдържателен начин наличието на „включване“ и „децентрализация“ т.е. на ВПД. По този начин се открива разликата в „организационната структура“ като формален критерий, включена в теоретическия модел и „организационната структура“ като понятие което се припокрива в „организационно развитие“, ако „организационното развитие“ се изследва изцяло с оглед на вътрешните фактори и се постави изцяло в контекста на ВПД. С цел номинално разграничение бихме могли да наречем формалното понятие за организационна структура „организация на вътрешнопартийната структура“, а съдържателното понятие да носи името „*организационно развитие на вътрешнопартийната структура като вътрешнопартийна демокрация*“. Точно тази разлика между формална структура и съдържателно развитие се носи от

развитието и прилагането на ВПД. Ето защо в единия случай „организационната структура“ е формален критерий и то с по-ниска значимост x_1 при изчислението, а в другия случай „организационната структура“ е и бива определяна като „**организационно развитие**“ на ВПД с резултат по-нисък или по-висок в структурите на партията.

При анализа на уставите в последващата част се изхожда от тези методологически основания, като тълкуването на споменатите критерии през изследване на уставите, последователно през Първата и Втората партийна системи е направено като се има предвид идеята за „включване“ и „децентрализация“. Практическото изследване финализира в създаване и тестване на математическия модел, основан на тези критерии.

Към този анализ са добавяни мненията на лидерите на представените партии, събрани чрез дълбочинни интервюта, които създават по-голяма жизненост на представеното изследване.

За целите на настоящата дисертация е проведено качествено изследване, като се реализира чрез *дълбочинни интервюта* с лидери на партии и с политици, които имат опит в партиите, които имат принос за организационното развитие на тези партии и могат да дадат релевантна информация по отношение на предмета на изследване – вътрешнопартийната демокрация и организационна структура. Аргументите да се интервюират тези партийни лидери и активни политически деятели е да бъдат проследени промените в партиите, структуриранията и преструктуриранията им и вътрешнопартийната демокрация именно на базата на висока експертност, на опит и на компетентност.

Именно фактът, че те са заемали или заемат високи позиции в съществуващи и функциониращи активно в българската политическа система партии, дава основание да се каже, че това предполага възможности за извеждане на явления и процеси в съвременната българска политика в контекста на дисертационния труд.

Дълбочинните интервюта са проведени преди представяне на текста за зачисляване за докторант и те са оповестени в мои публикации.

Само по себе си вземането на тези интервюта беше дълъг и сложен процес, който касаеше размяната на многобройни предварителни уговорки, изчакване във времето за възможни срещи и ангажирането на значителен ресурс – като контакти и време. Почти всяка среща изискваше предварително изпращане на мотивационни писма с обяснения за целта на тези интервюта. Налагаше се да се избира специфична стратегия за задаването на въпросите към всеки лидер, за да се разбере как решенията, които са вземани и техният опит в българския политически живот са се отразили на развитието на вътрешнопартийната демокрация в съответната партия.

Интервюираните политици не са теоретици на въпроса за вътрешнопартийната демокрация, а са практически пример за нейната приложимост, за това техните мнения биват включвани в цялостната рамка на изследването, а не се извежда тя от тях.

Хипотезите (направени на база на проведените наблюдения), чието потвърждение се търси чрез отговорите по време на дълбочинното интервю, са:

- Вътрешнопартийната организация в партиите в България на този етап е недостатъчно развита, вътрешнопартийната комуникация като фактор за нея е недостатъчно ефективна;
- Все още не функционират ефективно хоризонтални връзки между отделни отдели в дадени партии, като липсват както персонален и партиен опит, така и дефинирани правила;
- Повечето партийни лидери и заемащи позиции на различни нива в партийната йерархия са запознати с това какво е вътрешнопартийна демокрация, какви са процедурите за избор, номинации и промени при прилагане на вътрешноорганизационната партийна комуникация;

Тези хипотези следва да получат отговор при направеното изследване на количеството вътрешнопартийна демокрация в последната глава.

4. Вътрешнопартийната демокрация в основните политически партии в България

4.1. Състояние на вътрешнопартийната демокрация в основните политически партии от първата партийна система

4.2. Състояние и развитие на вътрешнопартийната демокрация във втората партийна система.

Състоянието на вътрешнопартийната демокрация в тази глава се описва чрез анализ на уставите на избраните за изследване партии, поотделно по следните точки:

Права на партийните членове

Правомощия на местните партийни организации

Председателят (Лидерът)

Отношения партия – парламентарна група (ПГ)

Хоризонтални структури

Организационна структура

Анализът е проведен първо за Първа партийна система и след това отделно по същите критерии за Втора партийна система.

4.3. Организационна структура - пресечна точка на организационното развитие и вътрешнопартийната демокрация в политическите партии

И вътрешнопартийната демокрация, и организационната структура, са уредени в уставите на политическите партии. Ако те бъдат разгледани в контекста на партийните фамилии, към които принадлежат, ще се получи съпоставка между уставите на една социалистическа (БСП), две либерални (ДПС и НДСВ), три християндемократически и/или консервативни (СДС, ДСБ и ГЕРБ) и две националистически партии (ВМРО и Атака).

Основно значение за състоянието на вътрешнопартийната демокрация в дадена партия имат следните компоненти: възможността на партийните членове да влияят върху процеса на формиране на политиката на партията; ролята и мястото на вътрешната опозиция; правата на местните органи спрямо централните и

обратно; мястото и ролята на лидера; хоризонталните структури и взаимодействието с гражданското общество; отношенията между партията и парламентарната група. Към тях следва да се добави организационната структура, която от една страна отразява стадия, до който е достигнало организационното развитие на партията, а от друга – позволява да се изследват взаимовръзките между отделните структурни звена в нея и да се направи извод за нейната по-голяма или по-малка централизация.

4.3.1. Мястото на лидера в организационна структура

Относно връзката между процесите на организационното развитие и на развитието на вътрешнопартийната демокрация в политическите партии, проведох интервюта с много от техните лидери, което е част от приносния момент по изготвянето на дисертацията. С малки изключения прави впечатление близостта на отговорите на левите лидери от една страна, на десните – от друга, и тези на либералните формации – от трета.

Според Александър Лилов, Жан Виденов, Георги Първанов и Сергей Станишев и двата процеса не са алтернативни. Те се развиват симетрично и взаимно се допълват. Тяхната теза е, че демокрацията вътре в партията не може качествено да надхвърля демокрацията в обществото въобще, за разлика от схващането на десните лидери, че това дори да е така – това е пътят за демократизирането на самото общество.

Лидерите на СДС Екатерина Михайлова, Надежда Нейнски, Пламен Юруков, Мартин Димитров, Емил Кабаиванов, Стефан Софийски и Божидар Лукарски застъпват тезата, че вътрешнопартийната демокрация е изначална даденост на десните партии. Следователно процесът в динамика е този на организационното развитие, който от една страна се явява следствие на мерките, които се взимат в резултат на вътрешнопартийната демокрация, а от друга – самото организационно развитие трябва да спазва демократичните принципи и да се подчинява на вътрешнопартийната демокрация. Различно мнение изказва Иван Костов, който по-скоро се доближава до левите лидери в своята преценка.

За Нейнски вътрешнопартийната демокрация е немислима без организационното развитие на структурата, а двете заедно – без широката подкрепа

на хората. Интерес представлява мнението на Пламен Юруков, който също не разделя двата процеса, но за него вътрешнопартийната демокрация не зависи от пожелания и от лозунги. Тя зависи от системата за вземане на решения, свързана е с йерархията и с механизма за спускане на задачи, с воденето на партийна дейност, както по места, така и на национално ниво.

Според лидера на ДСБ Радан Кънев в Демократи за Силна България и в доста други български партии, особено тези които не са на власт и тези които са по-малки, вътрешнопартийната демокрация надделява над концепцията за организационното развитие и не е за добро, защото свеждането на вътрешно-партийните демократични процеси до абсолютна ценност, много често измества както изграждането на силни политически послания, така и на лидери.

Трето становище за двата процеса изразяват лидерите на НДСВ, типичен представител на либералното течение в партийната идеология. Наред с паралелното развитие на двата процеса Симеон Сакскобургготски и Христина Христова застъпват тезата, че по-динамичният процес е този на вътрешнопартийната демокрация. Именно разгръщането на вътрешнопартийната демокрация, особено след 2009 година води след себе си и организационни промени – по-голямото овластяване на партийните структури.

Според Лютви Местан организационното развитие и развитието на вътрешнопартийната демокрация в ДПС са в диалектическа взаимовръзка – две страни на един и същ процес.

Председателите на ГЕРБ в разглеждания период Цветан Цветанов и Бойко Борисов застъпват тезата, че за да има партията национална политика, трябва преди всичко да бъде организационно структурирана по начин, който да покрие цялата страна, за да може да стигне до колкото е възможно повече населени места и да може действително след това да развива вътрешнопартийната демокрация.

Видно е от мнението на лидерите на политическите партии, че те отдават голямо значение и на вътрешнопартийната демокрация и на организационната структура и без да са теоретици на този проблем, те дават отговори, които са част от теоретичната рамка, която изяснява тези понятия.

4.3.2. Рефлексия на уставните норми върху формирането на партийната структура

Ако се разгледат уставите на осемте политически партии, групирани според партийните фамилии, към които принадлежат, от гледна точка на организационната им структура и взаимовръзките между структурните нива (Виж Приложение 2). Това ще ни позволи да направим извод за степента на тяхната централизация, което е тясно свързано и със степента на вътрешнопартийната демокрация, предмет на изследване в настоящата глава.

Независимо от принадлежността си към различни партийни фамилии, някои от политическите партии са възприели сходни организационни структури – БСП, СДС, ВМРО и НДСВ са структурирани на три нива, а ДСБ, ГЕРБ и Атака – на две нива. Но има съществени разлики във функционалните връзки между тях. Единствената партия, структурирана по устав на четири нива, е ДПС.

БСП и НДСВ предоставят по-голяма автономия на териториалните си структури – избират ръководствата си. При ВМРО също е предоставена автономия на териториалните структури що се касае до конституирането на техните ръководства – структурите сами избират ръководствата си без те да подлежат на допълнително утвърждаване от по-висшестоящите партийни органи. ДПС е четиристепенно организирана политическа партия. Въпреки, че това би трябвало да предполага известна децентрализация, във функционалните връзки се забелязват съществени различия с тристепенно организираните партии. При СДС се забелязва дисбаланс при избора на председател и кандидати за публични длъжности от една страна, и конституирането на колективните органи – от друга. При първите е въведена широка пряка демокрация – избират се на общи вътрешнопартийни избори, в които право на глас имат всички членове на партията в цялата страна.

ДСБ освен, че не извежда в устава си председателя като самостоятелен партийен орган, предоставя голяма автономия на местните си структури при избора на своите ръководства и при издигане на кандидати за публични длъжности.

На другия полюс са останалите две партии с двустепенна структура. За разлика от ГЕРБ, Атака не извежда партийния лидер като самостоятелен национален орган. Но правомощията му са големи – предлага състава на

централния ръководен орган и определя председателите на местните партийни органи.

Централизацията на партията е най-силно установена в ГЕРБ. Самостоятелни национални органи са председателят и заместник-председателят на партията и уставът дефинира техните функции. Изключителни правомощия са вменени на централното ръководство – приемът на членовете на партията, назначаването на ръководствата на всички партийни структури и определянето на всички кандидати за изборни публични длъжности.

Обобщения преглед на партийното структуриране за централизацията на основните политически партии в България след 1989 г. според техните устави са представени чрез графика.

Изследването на уставите е за един от най-обективните начини да се тълкува научно даден проблем като се отчитат възможностите за грешка. В противен случай би следвало да се доверим на субективните преценки на лидерите на партии или на субективните оценки на техните противници за това кое вътрешнодемократично. Все пак с цел пълнота едно такова тълкуване може да се предприеме. В настоящото изследване събраните от мен анкети и интервюта позволяват да се предприеме такова действие и аз съм приложил към изследователския модел и мненията на политическите лидери в България. Все пак конструктивно е да бъдат обсъдени някои резултати, които будят съмнение.

В изследване ВМРО се оказва партия с висок коефициент на ВПД, което буди реално съмнение, тъй като лидерът на партията не е сменян от дълъг период. Според позицията на самия Каракачанов позицията на лидера е представена като позиция на колективната воля и като функция на взаимоотношенията между хоризонталните и между вертикалните структури в партията. Ако действително е така, то би следвало да говорим за високо ниво на ВПД с оглед на това, че ролята на лидерът е израз на високо ниво на включването на членовете и също, че ролята на лидера е децентрализирана, доколкото е в зависимост от различните нива и структури в партията. Същевременно ако реално тази позиция не функционира по този начин и включването на членовете се управлява от кариерно най-издигнатия член на партията (който е лидерът) и също така отделните структури се управляват

централизирано от кариерно най-издигнатите членове – т.е. включването и децентрализацията не са реални, а са формални, а правата на членовете се оказват права да изпълняват максимално активно решенията на лидера, то трябва да говорим за ниски нива на ВПД.

Няма как обаче тази оценка да се даде несубективно. Обективно може да се посочи, че регламентите в устава са основание за вътрешнопартийни борби и правилата за ВПД, положени в уставите, дават възможност за отстояването на правата на членовете и същевременно показват жизнеността на една партия. Същевременно, както посочва фон дем Берге, по-често, но без да е задължително, смяната на лидера води до повишаване на нивото на ВПД. Честата смяна на лидера обаче не може да се изтъкне като критерий за ВПД, а липсвата на смяна не може да се използва за обратен аргумент.

5. Степен на вътрешнопартийна демокрация в основните политически партии в България

В тази глава е разработен количествен метод за изследване на вътрешнопартийната демокрация, чиято специфика и технология е описана в началото на главата.

От изведения анализ по критериите на партиите, представени в първата партийна система, се забелязват известни различия в степента на развитие на вътрешнопартийната демокрация в първата и втората партийни системи.

ВПД във I-та партийна система

Чрез изчисления по формулата се получават следните резултат за **Коефициента на вътрешнопартийна демокрация** в основните партии в периода 1989 – 2001 г.:

К (впд) в БСП = 86 %

К (впд) във ВМРО-БНД = 80 %

К (впд) в СДС-съюз = 85 %

К (впд) в СДС-партия = 43 %

К (впд) в ДПС = 25 %

Още от самото начало на прехода се забелязва желанието за трансформация на БСП към прилагане на демократичните ценности и правила, което личи и от получения най-висок Квпд от 86 %. Като основен недостатък за най-голямата политическа формация се забелязва отношението ѝ към звената за привличане на поддръжници и мобилизиране на социалната база на партията, т.е. хоризонталните структури, които към зората на демокрацията се свеждат до младежка организация. Квпд във ВМРО е 80 %. Той може да бъде сравнен с аналогичната на нея непартийна структура на СДС в нейния първи следучредителен период и реформираната посткомунистическа партия - БСП. Получената стойност на коефициента е в унисон с критериите за организационно структуриране в новите условия на плурализъм и конкурентност чрез определени идеологеми, заложи в устава и програмата.

Количественото изчисляване на степента на вътрешнопартийна демокрация откроява различията между двата организационни модела на СДС през 90-те години – като съюз: Квпд = 85 % и като партия: Квпд = 43 %. При анализа на състоянието на вътрешнопартийната демокрация трябва да се вземат предвид специфичните обстоятелства, в които СДС се появява на политическата сцена и ролята ѝ в новата демократична партийна система. От 1997 г. до 2002 г. уставът на СДС прави промени в посока на увеличаване на правомощията и властта на централните органи и лидера. Председателят придобива големи правомощия да дисциплинира местните структури и да взема мерки срещу „другомислещите”. Тези процеси артикулират намаляване на вътрешнопартийната демокрация в посока към централизация, което е отразено в количествения измерител. Квпд на СДС като хомогенна партия спада на 43 %.

Процентният показател на ДПС за състоянието на вътрешнопартийната демокрация посредством получения Квпд е 25 %. С оглед на резултата, който е идентичен с този от втората партийна система, съвсем акуратно може да се заяви, че Движението за права и свободи (ДПС), възниквайки като наследник на протестно движение, се развива като силно централизирана партия, ръководена в продължение на 24 години от своя първи лидер Ахмед Доган.

Всички данни са анализирани и чрез приложени в дисертацията таблици.

ВПД във II-та партийна система

За **Коефициента на вътрешнопартийна демокрация** в съвременните основни български партии, участвали във формирането на втората партийна система.

Получават се следните резултати:

- **К** (ВПД) в БСП = 90 %
- **К** (ВПД) във ВМРО-БНД = 81 %
- **К** (ВПД) в СДС = 70 %
- **К** (ВПД) в ДПС = 25 %
- **К** (ВПД) в НДСВ = 59 %
- **К** (ВПД) в ДСБ = 60 %
- **К** (ВПД) в Атака = 20 %
- **К** (ВПД) в ГЕРБ = 10 %

Видно, в по-голямата част от партиите наблюдаваме сравнително висока степен на вътрешна демокрация. Най-висока е тя в тези от тях с по-дълъг организационен живот, участвали и във формирането на първата партийна система. Изводът е, че по-дълго съществуващите партии са осмислили по-добре значението на вътрешнопартийната демокрация, а и както се посочва в теорията за вътрешнопартийната демокрация: налагането на нейните принципи води до по-голямо устойчиво развитие и същевременно до по-голяма гъвкавост при решаването на вътрешни конфликти. На обратния полюс са онези партии, в които е ясно забележим дефицитът на вътрешнопартийна демокрация. Те се характеризират с висока степен на централизация на властта в лидерите и с ограничаване на демократичността, свободата на словото и връзките с гражданското общество.

На база на проучването се достига до извода, че в българската партийна система, от уставна гледна точка БСП е най-демократична. Следващата партия е ВМРО-БНД. Според лидера й това е исторически обусловен факт, дължащ се на дългата партийна история, наложила своите традиции. Атака и ГЕРБ се класират в подножието с най-ниските коефициенти за наличност на вътрешнопартийна демокрация, което говори, че олигархичните елементи са най-силно налице, тъй

като високата степен на централизация и йерархизация е дефинирано уставно положение.

Близостта в показателите за демократичност в СДС и ДСБ произтича от общия им корен. Високите стойности показват, че партиите са „научили урока” си за вътрешнопартийната демокрация от времето, когато партийните им функционери изграждаха СДС първо като съюз, а после и като партия във времето на първата партийна система. В този смисъл не е случайно единдействието им в 40-то и 41-то Народно събрание, достигнало своя връх в общността им в Парламентарната група на Синята коалиция в 41-ия български парламент. Впоследствие, разпадът на коалицията се дължи не толкова на идеологически различия, колкото на незрялост и личностно противопоставяне на партийните ръководства.

От графиката за развитие на вътрешнопартийната демокрация се очертават няколко тенденции.

В най-старите партии, запазили корена си – БСП и ВМРО, се вижда тренда на лек възход към либерализация през втората партийна система. В БСП това движение се дължи най-вече на развитието на хоризонталните структури чрез институционализиране на обединението на жените и ветераните по модел на младежката структура и въвеждането като уставната норма на т. н. „гражданска квота”. Съответно във ВМРО промяната към полиархичност е провокирана от промяната в критерия за положението на председателя, който с устава от 2001 г. започва да се избира от върховния орган на ВМРО - конгреса, а не от Съюзния съвет. Трансформацията на СДС от съюз тип „чадърна коалиция” към единна партия води след себе си актуализация на критериите към централизация и намаляване на степента на вътрешнопартийна демокрация в сформирания хомогенна партийна организация през 1997 г., която увеличава правомощията на централните органи и на лидера. След тази повратна точка, от 2002 г. в устава на СДС постепенно се извършват промени в посока на диверсификация на права.

Единствената политическа партия, която не променя състоянието на нивото на вътрешнопартийна си демокрация, е ДПС. Този паритет и през втората партийна система може да се дължи от няколко фактора. Първо – безспорният авторитет и

доминиращо влияние на дългогодишния лидер на ДПС Ахмед Доган, второ – привилегията да разчита на един силно дисциплиниран и твърд електорат, изграден предимно от турско етническо население, и трето, но не на последно място – липсата на реален конкурент за овладяване на този електорат в лицето на друг политически субект.

Анализите са изведени в таблици приложени в дисертацията.

Заклучение

В настоящата дисертация се прави изследване не само на организационната структура и вътрешнопартийната демокрация, но и сравнително разглеждане по шестте критерия на настоящите устави на партиите. По този начин биват класифицирани партийните организации в една системна йерархия по линията на централизация, за да се определят функционалните им характеристики. Изследвани са и организационните им структури, както и правомощията на отделните звена, вградени в политическите партии. Същевременно са събрани голямо количество интервюта с основните лидери, които да подкрепят и изяснят, изведените при анализа на уставите опорни точки.

На база класическа дефиниция за значимост на политическите партии, изведох „релевантността” на изследваните партии в българската партийна система и за всяка поотделно разгледах принадлежността им към установените партийни фамилии.

Тази дисертация не е замислена като историко-политологичен труд, а като изследване, което се стреми да разработи въпроса за вътрешнопартийната демокрация и да го обединени с въпроса за организационната структура.

В първа глава се наложи да направя обстоен анализ и да проследя възникването и еволюцията на съвременните политически партии, на които се опира развитието на партиите в съвременните граждански общества от западните демократични държави. Към този момент беше нужно да се добавят и разгледат, автори, които освен че изследват развитието на партиите, се занимават по-специално с въпроса за вътрешнопартийната демокрация.

В първата теоретична глава вътрешнопартийната демокрация беше разгледана с оглед на водещите световни интерпретации, така че да се създаде

понятие за вътрешнопартийна демокрация и да се посочи легитимността на изборния от мен път за анализ. В трета глава вътрешнопартийната демокрация вече беше анализирана по-конкретно като се посочиха критериите, по които в четвърта е направено качествено изследване. Това е легитимен подход, който се забелязва като стандартен начин за завършек на анализите на вътрешнопартийна демокрация в статиите и монографиите по този въпрос.

За целта на дисертацията, в теоретичната първа глава съпоставих законодателната регулация на политическите партии в България и Германия. Изборът не е случаен – от една страна предмет на разглеждане в научния труд са основните политически партии в България, а от друга – германският закон за политическите партии е един от най-обстойните закони, третиращи тази материя.

Във втора глава, разглеждайки развитието на партийната система в България и нейните проявления накратко по естествен път разделих разглеждания период на два етапа. Това беше нужно, за да се създаде една смислова база, върху която по ясно да се отчленят и анализират изследваните от мен партии.

Следващата ми стъпка бе да изследвам правилата на Сартори, по които да определя релевантността на политическите партии и да очертая като основен извод важността на осемте политически партии.

В трета глава представям същността на дисертационния труд, като очертавам контурите на зависимостта на двата процеса, които са неделими по своята същност, а от друга - взаимно се обуславят и преплитат. Разглеждам взаимовръзката на организационната характеристика, извлечена от уставните положения, със степента на вътрешнопартийна демокрация, затвърждавайки органичната им зависимост. За целта използвах предложената методология от пет критерия на проф. Карасимеонов и д-р Милен Любенов за качествено измерване. За по-пълно изследване допълних наличния брой с още един: организационна структура, представящ пресечната точка между двата процеса, предмет на настоящото изследване.

След теоретичните аспекти за вътрешнопартийната демокрация, по представените 6 критерия, детайлно анализирах генезиса им на развитие за всяка партия, която е представена в първата и втората партийни системи в България.

По-нататък в главата, чрез интервютата, които показваха автентичните мнения на лидерите, ръководили и председателстващи споменатите политически партии, дадох възможност да се види персоналният мироглед за партийното структуриране, а от друга страна разгледах мястото на лидера чрез разпределената мрежа от права и задължения между лидера и националните колективни органи. По този начин успях да определя, доколко разширим е обсега на влияние на лидера върху организационната структура спрямо приетите уставни норми.

Именно, уставните положения, които партиите са приели в България, са белег за техният статичен еквивалент на демократичност, който са достигнали, а благодарение на сравнителния им анализ, открих степента на централизация. Разчитайки правилата чрез уставните положения, отличих традициите в различните политически партии и индикирах наличието на полиархичните или олигархичните тенденции в тях. От друга страна, разписаните правила откриха демократичното или авторитарно поведение в политическите партии, въпреки начините за заобикаляне на партийните норми.

На база изведения качествен анализ от изложеното в първите две глави, в трета глава по критериите за всяка партия изведох иновативен метод – количествен измерител на степента на вътрешнопартийна демокрация. Чрез изчисления по формула получих резултати за Коефициента на вътрешнопартийна демокрация, които показват в процентно съотношение промените през годините на прехода и достигнатото ниво на политическите партии в първата и втората партийни системи. Кривите на партиите, очертани в графиките, разкриха основните разломни линии за състоянието на вътрешнопартийната демокрация и същевременно отграничиха полиархичните и олигархичните тенденции, проявили се в осемте изследвани партии. Резултатите от това проучване нямат за цел да дадат с абсолютна точност състоянието на вътрешнопартийна демокрация, а да опишат една достатъчно ясна и релевантна картина, която от една страна съответства на практиките в проучването на вътрешнопартийната демокрация по света, а от друга дава принос за изследването на този въпрос в България.

Един постоянно задаван въпрос е въпроса: Колко демократични са основните политически партии в българската демократична партийна система?

Въпреки нееднозначния отговор, изводът е, че българските партии следва да променят не само идеологическите си програми, но и вътрешнопартийната си организация по начин, който да им осигури възможности за по-интензивна комуникация в две направления. Първото е по посока на собствените си членове, които не трябва да бъдат възприемани като членска маса, използвана единствено за реализиране на едни или други властови амбиции на партийните лидери с цел изкачването им по йерархичната стълбица на организационната структура, а като партийни членове, снабдени с реален глас при определяне на партийната политика.

Второто направление е комуникацията с гражданското общество, съставено в мнозинството си от необвързани с партиите граждани. Тази комуникация може да протича по много канали, с които се характеризира съвременното технологично ниво, до което е достигнало обществото.

Само така ще се достигне онази прозрачност на партийните структури, която ще им позволи да преодолеят кризата на собствената си обществена легитимност. Освен с повишаване степента на вътрешнопартийната демокрация и на ефективността на партийната организация, това ще се постигне и със завишаване на контрола при взимане на политическите решения, публичността на партийното финансиране и разширяване на представителството на по-значим кръг от интереси.

Съдържание:

УВОД - 1

ПЪРВА ГЛАВА

ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПАРТИИ – ТЕОРЕТИЧЕН ОБЗОР И ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

1. Теории за политическите партии - 8

1.1. Понятие за политическите партии. Еволюция в исторически план - 8

1.2. Дефиниране на понятието „вътрешнопартийна демокрация“ в перспективата на съвременните изследвания за политическите партии. - 15

1.2.1 Недостатъци или критики към понятието „вътрешнопартийна демокрация“ - 21

1.2.2 'Вътрешнопартиен конфликт' и 'Вътрешнопартийна демокрация' - 23

- 1.2.3 Вътрешнопартийната демокрация като път за решаване на партийни конфликти и като средство за устойчиво развитие на партията - 25
- Модели за изследване на вътрешнопартийната демокрация в страните от Централна и Източна Европа в периода 1989-2014г. - 31
- 1.3. Партийната организация - 55
- 1.4. Етапи на възникване и утвърждаване на политическите партии - 64
- 1.5. Политическите партии в демокрациите от Централна и Източна Европа - 67

ВТОРА ГЛАВА – ОСНОВНИ ПОЛИТИЧЕСКИ ПАРТИИ В БЪЛГАРИЯ

- 1. Партийни фамилии - 73
- 2. Законодателна регулация на политическите партии - 88
- 3. Конструирание на партийната система в България след 1989 г. - 93
- 4. Основни политически партии в България - 101

ТРЕТА ГЛАВА

ВЪТРЕШНОПАРТИЙНА ДЕМОКРАЦИЯ В ОСНОВНИТЕ ПОЛИТИЧЕСКИ ПАРТИИ В БЪЛГАРИЯ

- 1. Вътрешнопартийна демокрация – теоретични аспекти - 108
- 2. Критерии за изследване на вътрешнопартийната демокрация - 112
- 3. Методическа рамка и дизайн на изследването - 117
- 4. Вътрешнопартийната демокрация в основните политически партии в България - 123
  - 4.1. Състояние на вътрешнопартийната демокрация в първата партийна система - 123
  - 4.2. Състояние и развитие на вътрешнопартийната демокрация във втората партийна система - 132
  - 4.3. Организационна структура - пресечна точка на организационното развитие и вътрешнопартийната демокрация в политическите партии - 152
    - 4.3.1. Мястото на лидера в организационната структура - 153

4.3.2. Рефлексия на уставните норми върху организационната структура -	
165	
5. Степен на вътрешнопартийна демокрация в основните политически партии в България -	174
ЗАКЛЮЧЕНИЕ -	198
ПРИЛОЖЕНИЯ -	204
БИБЛИОГРАФИЯ И САЙТОГРАФИЯ -	235

Приносни моменти в дисертацията

“Организационна структура и вътрешнопартийна демокрация в основните политически партии в България след 1989 година“

Приноси на теоретично равнище и обновяване на вече съществуващо знание

1. Изследвана е задълбочено връзката между вътрешнопартийната демокрация и организационната структура като похват за определяне на организационното развитие. Това е приносен момент в разработката по въпроса за вътрешнопартийната демокрация, тъй като това понятие не е изследвано в този ракурс, въпреки че важността на тази връзка е заявявана.
2. Очертани са границите за изследване на актуален научен проблем. Изследването на вътрешнопартийната демокрация е тема върху която по-задълбочено се работи в международен план в последното десетилетие като резултатите най-често са показани в статии, а не в монографии. Това е едно от малкото на брой изследвания, които специално са посветени на темата, което има принос и в това, че подробно изследва вътрешнопартийната демокрация в контекста на политическите партии в България.

Приноси на методическо и практико-приложно равнище

3. Създадена е авторова методика, която съчетава количествени методи за измерване на вътрешнопартийната демокрация и организационната структура и

качествения метод дълбочинно интервю. Това допринася за по-цялостно изследване на вътрешнопартийната демокрация на български партии в специфичен национален политически контекст след 1990 година.

4. Чрез разработването на понятията за вътрешнопартийна демокрация и организационна структура и чрез голямото количество проведени дълбочинни интервюта с лидери на политически партии в България е създадена солидна основа, която е полезна за следващи по-пространни политологични изследвания на въпроса за вътрешнопартийната демокрация.

5. Изведени са явления и процеси в контекста на вътрешнопартийната демокрация и организационната структура на основните политически партии в България за период от 24 години, като са установени спецификите, които биха послужили за по-подробно разглеждане спрямо всяка отделна политическа партия.

Мои публикации, свързани с темата на дисертационния труд:

1. “Белезите на промяна в БСП”, сп. Ново време, брой 3, март 2012
2. “Доколко демократични са основните политически партии в българската демократична партийна система? - през погледа на техните лидери, първи том на сборника - годишник с научни изследвания на Националния политически институт “Димитър Благоев”

